

XAVFSIZLIK PSIXOLOGIYASI DOIRASIDA XAVFSIZLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

**Atadjanov Mamirjon
Yusupovich**

**Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
Farg'ona davlat universiteti mamurjon9697@mail.ru**

So‘nggi yillarda insonning ijtimoiy va biologik mavjudligiga xatarlarning kuchayishi, insoniyatning “megaxatarlar” hamda “megatahdidlar” davriga qadam qo‘yishi bilan bog‘liq psixologiyaning aynan shu masalalar bilan maxsus shug‘ullanadigan xavfsizlik psixologiyasi sohasi rivojlana boshaldi. Ushbu fan doirasida xavfsizlik har bir ob'ektga genetik jihatdan xos xususiyat sifatida (immunitet, o‘z-o‘zini saqlash instinkti, tananing himoyasi va boshqalar) o‘rganiladi. Shu bilan birga, aloxida qayd etish lozim, ko‘plab tahdidlar insonning o‘zi tomonidan yaratiladi, ularning paydo bo‘lishi inson faoliyatining natijasidir.

O‘tgan asrning oxiriga kelib "Psixologik xavfsizlik" atamasining semantik mazmuni kengaya boshladi, jumladan, shaxsni alohida qadriyat, o‘z hayot yo‘lini tartibga solish va tashkil etishga qodir bo‘lgan yaxlit qurilma sifatida tushunish, shu bilan birga nafaqat xavfsizlik sub'ekti sifatida, balki hayot mavzusi sifatida ham o‘rganila boshlandi.

Xavfsizlik ekstremal vaziyatlarda, noaniqlik va beqarorlik sharoitida insonning psixik resurslarini safarbar qiluvchi omil sifatida qaraladi. Psixologik xavfsizlik shartlari sifatida quyidagi parametrlar asosiy hisoblanadi: hayot sifati, aqliy muvozanat va rivojlanish, kelajakka ishonch, chidamlilik va boshqalar.

Ushbu fan doirasida, insonning psixologik xavfsizligi uchun u yashayotgan jamiyatga quyidagi talablar qo‘yiladi: salomatlik uchun xavfsiz sharoitlarda yashash imkoniyati; samarali tibbiy yordamning mavjudligi; fuqarolarning tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishning real imkoniyatlarini yaratish; kelajakka ishonch uchun asoslarning mavjudligi; ijtimoiy sub'ektlarning yaxlitligi, ularning faoliyat ko‘rsatishi va rivojlanishining moslashuvini buzmaydigan jamiyatning holati; inson o‘zini himoyalangan, deb his qiladigan sharoit.

Demak, xavfsizlik psixologiyasi psixologiyaning inson hayoti va faoliyatining xavfsiz yashash va rivojlanishini ta'minlash bilan bog‘liq psixologik qonuniyatlarini o‘rganadigan bo‘limidir.

Hozirda ko‘pchilik tadqiqotchilar, zamonaviy jamiyatni tavakkal va falokatlar jamiyati sifatidagi dolzarbligini qayd etadilar. Xavfsizlikka bo‘lgan ehtiyoj dolzarb bo‘lib, uning ahamiyati oshib, jamiyatning tahdidlar salohiyatiga e'tibori ortib bormoqda. Xavfsizlik psixologiyasida e'tiborning asosiy ob'ektlaridan biri texnologik rivojlanishning ajralmas xarakteristikasi sifatidagi xavf, shuningdek, uni idrok etish va

baholash bilan bog'liq sub'ektiv xavf hisoblanadi. Jamiyatda xavf-xatarni anglash umumlashtirilgan g'oyaga aylanmoqda, bu esa xavfsizlik psixologiyasining ko'p funktsiyali bilim sifatida rivojlanishiga olib keladi. Individual va guruh xavfsizligiga individual va jamoaviy faol sub'ektlar tomonidan qabul qilingan ilmiy asoslangan qarorlar orqali erishiladi va bunday qarorlar sub'ektiv tanlash va baholash natijasiga aylanadi. Bu bir tomondan, mutlaq xavfsizlikning yo'qligi haqidagi taniqli tezisni tushuntiradi, shu bilan birga oqilona erishish mumkin bo'lgan psixologik xavfsizlikni ta'minlash jarayonining ijtimoiy asoslari mavjudligini ham ko'rsatadi.

Xavf davrida to'g'ri va asosli qarorlar qabul qilish va tahdidlarni bartaraf etish bo'yicha faoliyatni faollashtirish muhimdir. Qiyinchilik va tahdidlarni yengishda odamlarning muvaffaqiyati va kuch-quvvatiga to'sqinlik qiladigan yagona omil bu irodani va insonning harakatlarini falaj qiladigan qo'rquvdir.

Tahdidlarni yengish bo'yicha ijodiy faollik taxdidlarni ichdan kechirishga, ularni idrok etishga va baholashga qaratilgan. Shaxs tomonidan psixologik xavfsizlikni qurish an'analar, stereotiplar, atrof-muhitni uyg'unlashtirish tendentsiyasi, o'zining ruhiy barqarorligi va chidamliligiga asoslanadi.

Zamonaviy dunyoda xavfsiz yashash uchun bizga tahdidlar va zo'ravonliklarga nisbatan loqaydlik va befarqlik xalaqit beradi. Amerikalik tadqiqotchi E. Vizel nafrat, his-tuyg'ular, azob-uqubatlarga befarqlik xavfini ko'rsatib, shunday deydi: "Befarqlik - bu reaksiya emas. Befarqlik bu boshlanishi ham emas, balki oxiridir. Shuning uchun, befarqlik har doim dushmanning do'stidir, chunki u tajovuzkorning qo'lida va jabrlanuvchiga hech qachon foydali bo'lmaydi, uning dardi faqat unutilganligini his qilinganligi sababli ham kuchayadi". Odamlarning dardlari, ulardagi dunyoning subektiv manzarasiga tahdidlarga javoblari ekstremal vaziyatlar natijasida olgan ruhiy jarohatlariga munosabatlari ijtimoiy kutishlarga va ekstremal sharoitlarda ijtimoiy hodisalarni boshqarish vazifalariga mos keladi.

Zamonaviy dunyoda xavfsizlik va insonning xavfsiz yashashi muammolariga qiziqish ortib bormoqda. Jamiyatning ijtimoiy beqarorligi dunyoga va undagi insonning o'rniga yangicha qarashni talab qiladi. Ushbu shartlar olimlarni eski dunyoqarash muammolarini tushunish va hal qilishning yangi usullarini izlashga majbur qiladi, shu sababli psixologik bilimlar vektori kundalik hayotga tahdidlarning oldini olish, shaxsiy va jamoat xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq ijtimoiy voqelik hodisalariga o'tadi.

Omon qolish vazifasi har doim odamlar oldida turgan ham genetik, ham ijtimoiy darajadagi eng muhim muammolardan sanalgan. Xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj insonga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi, shuning uchun xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha ko'nikma va qobiliyatlar inson uchun juda muhim ijtimoiy tajriba, har qanday jamiyat taraqqiyotining ko'rsatkichi bo'lib, uning qadriyat yo'nalishlaridan dalolat beradi. Xavfsizlikka intilish, unga bo'lgan ehtiyoj, ushbu hodisa haqidagi g'oyalar ijtimoiy o'zgarishlarning kuchli stimulyatori va ommaviy ongning asosiy xususiyati bo'lib, jamiyatning hayot sifati haqida guvohlik beradi.

Xavfsizlik muammolarini ilmiy tadqiq qilishning uslubiy yondashuvlari va usullarining kombinatsiyasi zamonaviy sharoitda turli nuqtai nazardan o'rganish eng istiqbolli sanaladi. Xavfsizlik fenomenini psixologik nuqtai nazardan o'rganish inqirozli ijtimoiy o'zgarishlar davrida, ma'lum bir mamlakat yoki mintaqada muntazam ravishda avj olib boruvchi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik qarama-qarshiliklar nuqtai

nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. So'nggi paytlarda ijtimoiy faoliyatning murakkablashishi bilan tahdidlarning yangi turlari ko'payib bormoqda va xavf turlari va doirasi hamda ularning mumkin bo'lgan oqibatlari kengayishi bilan jamiyat xavfsizligi darajasi pasaymoqda. Ana shu talablar asosida yangi yo'nalish xavfsizlik madaniyati tushunchasi shakllanmoqda.

Xavfsizlik madaniyati - bu shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlar tizimida hayot xavfsizligini ta'minlash vazifasining muhimligi, kundalik hayotda va sharoitlarda xavfsiz xulq-atvor stereotiplarining tarqalishi bilan tavsiflanadigan shaxs va jamiyat rivojlanishining ma'lum darajasi, xavfli va favqulodda vaziyatlar, hayotning barcha sohalarida tahdid va xavflardan himoyalaniş darajasini anglatadi.

Hayot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish individual, korporativ va jamiyat-davlat darajasida amalga oshiriladi. Individual darajada xavfsizlik madaniyati fuqarolarda qadriyatlar va e'tiqodlar, o'zining va atrofdagilarning xavfsizligini ta'minlash, tabiiy muhitni avaylash va saqlash, sayyoradagi salbiy o'zgarishlarning global tabiati haqida tushunchani rivojlantirishning hayotiy ahamiyatini antropogen faoliyat bilan bog'liqligi, ekologik muammolarni hal etish muhimligi ustuvor bo'lgan dunyoqarashni shakllantirish, xavfsiz faoliyat uchun motivatsiya, tahdid va xavf-xatarlardan samarali himoya qilish va oldini olish imkoniyatini ta'minlaydigan tug'ma va orttirilgan fazilatlar va qobiliyatlarni shakllantirish, hayotning barcha sohalarida xavfsizlikni ta'minlash, turli xil hayotiy vaziyatlarda xavfsiz xatti-harakatlar namunalarini shakllantirish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni singdirish bilan ta'minlanadi.

Korporativ darajada xavfsizlik madaniyatini shakllantirish oliy qadriyat sifatida hayot xavfsizligini o'rnatish, xavfsizlikka psixologik munosabat muhitini yaratish, xodimlarda shaxsiy javobgarlik tuyg'usini rivojlantirish, xavfsizlik masalalari, xavfsizlikka ta'sir qiluvchi har bir faoliyat sohasida xodimlarni tanlash, o'qitish va malakasini oshirish, xodimlarning xavfli vaziyatlar va baxtsiz hodisalar xavfini kamaytirishga qaratilgan faoliyatini ma'naviy va moddiy rag'batlantirish, yuqori xavf bilan bog'liq harakatlarni aniq tartibga solish, mehnat intizomiga rioya qilishni nazorat qilishni o'z ichiga oladi.

Jamiyat va davlat miqyosida hayot xavfsizligi madaniyatini rivojlantirish ijtimoiy qadriyatlar va ustuvorliklar tizimini, hayot xavfsizligi sohasida ijtimoiy ongni shakllantirish, normativ-huquqiy bazani ishlab chiqish va amalga oshirish, jamiyat va inson xavfsizligi, tabiiy va texnogen sohalar, ekologiya, fan va san'atni rivojlantirish, xavf-xatarlarni kamaytirish, favqulodda vaziyatlardan himoyalanişga diniy muassasalarni jalb qilish, ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimini takomillashtirish, siyosiy va vatanparvarlik tarbiyasi, tashviqot, ijtimoiy reklama, hayot xavfsizligi sohasida jamoat va davlat rag'batlantirish tizimini, xavfsizlikni ta'minlashning sug'urta mexanizmlari va boshqalarni joriy qilish orqali amalga oshiriladi.

Jaxon tajribasidan kelib chiqib favqulodda vaziyatlar vazirligi hayot xavfsizligi madaniyatini shakllantirishga doimiy e'tibor qaratishi lozim. Bunday faoliyat aholining barcha guruhlarini hayot faoliyati xavfsizligi sohasida, shu jumladan "Hayot xavfsizligi asoslari" umumiy ta'lim kursi va "Hayot faoliyati xavfsizligi asoslari" umumiy kasbiy fanlari doirasida o'qitishni nazarda tutishi maqsadga muvofiq. Xavfsizlikni markazlar, maktablar, sinflar va dala lagerlarida "Yosh o't o'chiruvchi", "Yosh qutqaruvchi"

guruhlarini tashkil qilish, "Xavfsizlik maktabi" bolalar va o'smirlar jamoat harakati faoliyatiga yordam berish, ko'ngilli o't o'chiruvchilar jamiyati, talabalar qutqaruv korpusi, fuqarolik mudofaasi, favqulodda vaziyatlardan himoya qilish, yong'in xavfsizligi va suv havzalarida odamlarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha o'quv va mashqlarni tashkil etish va o'tkazish orqali ta'minlash mumkin.

Ushbu barcha bosqichlarda hayot xavfsizligi madaniyatini har tomonlama va tizimli rivojlantirish aholining tayyorgarligini, ma'naviy-axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasi darajasini oshirish, jamiyatning turli xavf-xatarlarga qarshi hamjihatligini mustahkamlash, insonparvarlik va tajovuzkorlik darajasini pasaytirish imkonini beradi, favqulodda vaziyatlarda yo'qotishlar va moddiy zararlarni bartaraf etish hamda mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash omillaridan biri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бодров М.А. Психологическое воздействие на личность, Изд.: МОО, 2017.
2. Кисляков, П. А. Безопасность образовательной среды. Социальная безопасность: учебное пособие для вузов / П. А. Кисляков. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 156 с.
3. Психологическая безопасность личности: учебник и практикум для бакалавриата, специалитета и магистратуры / А. И. Донцов, Ю. П. Зинченко, О. Ю. Зотова, Е. Б. Перелыгина. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 222 с.
4. Психология безопасности: учебное пособие для академического бакалавриата / А. И. Донцов, Ю. П. Зинченко, О. Ю. Зотова, Е. Б. Перелыгина. — Москва: Издательство Юрайт, 2016. — 276 с. — (Бакалавр. Академический курс).
5. Социальная психология: учебное пособие для студентов вузов / [А.Н. Сухов и др.] под ред. А.Н. Сухова. — е изд., перераб. И доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. — 615 с.
6. Суворова, Г. М. Психологические основы безопасности: учебник и практикум для среднего профессионального образования / Г. М. Суворова. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 183 с. — (Профессиональное образование).